

Основи культури української МОВИ

Епіграф до заняття: *Як про духовну зрілість окремої особи, так і про зрілість цілого народу судять найперше з культури його літературної мови (І.Огієнко).*

План

1. Мова і культура мовлення в житті професійного комунікатора.
2. Комунікативні ознаки культури мовлення.
3. Комунікативна професіограма фахівця.
4. Словники у професійному мовленні. Роль словників у підвищенні мовленнєвої культури.

Комунікантами називають осіб, які ініціюють, проводять, підтримують або завершують процес спілкування.

До професійних комунікантів або комунікантів-аматорів належать ті, які для спілкування використовують: а) мову або знакові системи, що створені на основі мови: агітатори, ведучі, вихователі, журналісти, іміджмейкери, піарники (фахівці зі зв'язків із громадськістю), представники влади, прес-секретарі, пропагандисти, проповідники, публіцисти, редактори, рекламисти, учителі; б) парамовні зображальні засоби — мову жестів, рухи тіла, голос тощо: співаки, танцівники і т. д.; в) художні образи, а також створені за уявними образами предмети: майстри народних ремесл, скульптори, художники тощо.

За визначенням О. Сербенської :

“У широкому значенні вислів ”**культура мовлення**” пов’язують з любов’ю, прив’язаністю до рідної мови, почуттям поваги до державної мови та її багатовікової традиції, з турботою про її повноцінне функціонування, а також з діяльністю суспільства та індивідуума, спрямованою на якнайкраще пізнання, збагачення, вдосконалення та розвиток мови. Це також почуття відповідальності за свої мовленнєві дії.

У вужчому розумінні зміст поняття мовної культури охоплює:

- 1) ступінь ознайомлення суспільства з мовними нормами, вміння свідомо використовувати нормативні форми й вислови, критично ставитися до порушення норм, здатність висловлювати думку ясно, стисло, зрозуміло;
- 2) діяльність, яка має на меті піднесення рівня знань про мову, їх пропаганду і закріплення мовних норм;
- 3) лексико-фразеологічну, граматичну, орфоепічну та орфографічну нормативність, тобто уживання слів, їх форм, звуків, звукових комплексів, синтаксичних конструкцій відповідно до установлених норм, а також усунення мовних помилок, невиправданих запозичень, невдалих неологізмів, чужорідних елементів, вульгаризмів та ін.;
- 4) естетику мови, тобто здатність відчувати її красу, вишуканість, культурологічну довершеність.

Складниками мовної культури є:

- ◆ а) комунікативна правильність мови, тобто здатність формулювати думку лаконічно, чітко, однозначно;
- ◆ б) граматична правильність, тобто відповідальність мовної форми до загальноприйнятих норм;
- ◆ в) естетика вислову, тобто вироблене чуття краси мови”.

- ◆ ПРАВИЛЬНІСТЬ мовлення - це дотримання літературних норм, які сприймаються мовцями як “ідеал” чи прийнятий зразок. Правильність вважається основною комунікативною якістю мови.

ТОЧНІСТЬ - це відповідність мовленнєвих засобів мовленнєвій ситуації (змістові, меті, мовленнєвому рівню адресата і т. ін. мовленнєвого акту).

Можна назвати кілька умов, які забезпечують точність мовлення. Це

1) знання предмета мовлення; 2) знання мови, її системи, можливостей, володіння стилістичними ресурсами; 3) вміння узгодити знання предмета зі знанням мовної системи в конкретному акті комунікації.

ЛОГІЧНІСТЬ як якість мовлення тісно пов'язана із точністю, яка є попередньою умовою логічності.

Логічним називається мовлення, яке забезпечує змістові зв'язки між словами і реченнями в тексті. Якщо точність мовлення пов'язана з лексичним рівнем, то логічність мовлення виявляється на синтаксичному рівні.

Основними умовами логічності є: 1) несуперечливість поєднання слів; 2) правильний порядок слів; 3) правильний зв'язок окремих висловлювань у тексті; 4) позначення переходів від однієї думки до іншої та ін.

ЧИСТОТА мовлення - це вживання елементів, які відповідають літературній мові. У чистому мовленні не використовуються діалектизми, варваризми, просторічні слова, жаргонізми, будь-які вульгарні та лайливі слова. До елементів, що засмічують мовлення, належить також так звані слова-паразити (ну, значить, ось, так би мовити, власне кажучи, взагалі, розумієш). Порушує чистоту мовлення надмірне вживання запозичених слів. Яскравим прикладом засміченого мовлення є суржик.

- ◆ **ВИРАЗНІСТЬ** мовлення - це такі особливості його структури, які підтримують увагу та інтерес слухачів або читачів. Інтонація, логічний наголос, милозвучність створюють виразність на фонетичному рівні. Лексичними засобами виразності є емоційно забарвлені слова і вирази, епітети, метафори, порівняння тощо.

БАГАТСТВО мовлення - це використання мовцями великої кількості мовних одиниць - слів, словосполучень, речень. Існує прямий зв'язок між поняттями багатства і різноманітності мовлення, адже чим різноманітніше мовлення, тим воно багатше. Джерелами багатства мови можуть бути будь-які мовні елементи. Насамперед прийнято говорити про лексичне багатство мовлення,

ДОРЕЧНІСТЬ мовлення - це добір мовних засобів відповідно до цілей і мети спілкування. Так, слова, що створюють специфіку офіційно-ділового стилю (канцеляризми), не повинні фігурувати в публіцистичній чи розмовній мові, звичайна сфера використання термінів - науково-технічний, спеціальний текст, усна мова спеціаліста, неприпустимим є вживання емоційно-експресивної лексики у документі чи підручнику тощо.

Професіограма - це вичерпний опис особливостей певної професії, що розкриває зміст професійної праці, а також вимог, які вона ставить перед людиною.

В основі професіограми слідчого лежить пошуковий аспект його діяльності, що полягає у реалізації намагання слідчого розкрити злочин і проявляється у збиранні слідчим необхідної інформації для вирішення професійних завдань.

Особливе значення пошуковий аспект діяльності слідчого має на першому етапі розслідування. Сутність цього аспекту полягає у виокремленні з навколишнього середовища криміналістично важливої інформації (слідів злочинця, потерпшого, зброї, засобів злочину та ін.), що дає можливість достовірно відтворити події злочину.

Наступним є комунікативний аспект діяльності, коли слідчий повинен отримати необхідну інформацію для розкриття злочину від людей шляхом спілкування з ними.

Уся отримана в результаті наукової і комунікативної діяльності інформація слідчого у процесі засвідчувальної діяльності передається у спеціально передбачених законом формах (протокол, постанова та ін.). Для цього слідчий повинен вміти письмово передавати фактичний матеріал, власну точку зору.

Розглянемо реконструктивний аспект діяльності слідчого. Мовою кібернетики є блок обробки інформації і прийняття рішення. Важливе значення при цьому має загальний та спеціальний інтелект слідчого.

Завершує структуру професіограми соціальний аспект, коли слідчий є організатором боротьби зі злочинністю у підлеглому районі чи на дільниці. Найважливішим у боротьбі зі злочинністю є для слідчого виявлення її причин і умов, а також здійснення заходів для їх ліквідації

Суддя —

- ◆ одна з найскладніших юридичних професій. У діяльності судді реалізується велика кількість спеціальних якостей і навичок, що органічно входять до структури особи судді й визначають його творчий потенціал та індивідуальний стиль діяльності.
- ◆ Основними аспектами професіограми судді є соціальний, реконструктивний, комунікативний, організаційний, засвідчувальний.

Соціальний аспект.

Суддя повинен не тільки правильно, згідно із законом розглядати і вирішувати кримінальну чи громадську справу, а й максимально використовувати судову практику ведення процесів з метою запобігання злочинних проявів та інших порушень законності.

Реконструктивний аспект.

- ◆ Це поточний і завершуючий аналіз зібраної по справі інформації, результатом якого є винесення справедливого вироку чи рішення, що відповідає чинному законодавству. У реконструктивній діяльності судці реалізуються загальний і спеціальний інтелект, пам'ять, уява, аналітичне і синтетичне мислення, інтуїція.

Комунікативний аспект.

- ◆ Передбачає спілкування з людьми під час судового процесу, яке здійснюється в межах кримінально-процесуального регулювання; суддя є основним його організатором. При цьому реалізуються такі особисті якості судді, як чуйність, емоційна врівноваженість, вміння слухати, говорити.

Організаційна діяльність

- ◆ Це керування процесом судового розгляду головою суду в межах процесуального закону. Як свідчать дослідження, у цій діяльності виокремлюють два аспекти: самоорганізованість судді та керування всіма особами, які діють у сфері судового процесу. При цьому реалізуються такі особисті якості судді, як воля, зібраність, цілеспрямованість, наполегливість.

Засвідчувальна діяльність.

- ◆ Завершує професіограму судді й спрямована на подання добутої під час процесу інформації у спеціально передбачених законом формах (наприклад, протокол, вирок, визначення). У такій діяльності реалізуються загальна і спеціальна культура письмової мови судці, його професійні навички щодо склацання цокументів у письмовій формі.

Професіограма *адвоката*

- ◆ Успішна діяльність адвоката багато в чому залежить від вміння спілкуватись, від підходу до підзахисного, взаємодії з суддею, слідчим, прокурором. Велику роль відіграє також організаційна діяльність адвоката: підготовка до процесу; складання плану; застосування прийомів та засобів, сформованих практикою і професійним досвідом.

- ◆ Робота адвоката складається з трьох етапів:
- ◆ формування загальної концепції;
- ◆ розробка тактики захисту;
- ◆ застосування (реалізація) захисту.

На першому етапі

основне місце займає реконструктивна діяльність адвоката. Такі якості, як пам'ять, мислення (аналітичне і синтетичне), увага, реалізуються і на першому, і на другому етапах діяльності. На третьому етапі діяльності поряд із зазначеними реалізуються також якості комунікативної групи. У комунікативній діяльності адвоката виокремлюються два аспекти:

психологічний контакт з підзахисним, який відбувається в основному ще до початку судового процесу; під час приватних бесід;

психологічний контакт зі складом суду та іншими учасниками судового процесу; при цьому реалізуються якості адвоката як судового оратора.

- ◆ Вміння поєднувати при захисті інтереси суспільства і підзахисного, не протиставляючи їх, а також вміння підкреслити соціальне значення захисту при обстоюванні по суті приватного інтересу — це, безумовно, **одна з важливих якостей професійної культури адвоката.**

4. СЛОВНИКИ

- ◆ (від гр. *lexikos* "словниковий" або *lexicon* "словниковий запас і *grapho* "пишу") - розділ мовознавства, який займається теорією і практикою укладання словників.

Для сучасної лексикографії характерні:

розуміння лексики як системи; діалектичний погляд на значення (його змінність, відсутність чітких меж між значеннями полісемантичного слова тощо); визнання тісного зв'язку лексики з граматиною.

Є словники **академічні**, в яких інформація про слово найповніша, і **навчальні**, які мають на меті навчити людину, що вивчає мову, правильно використовувати слово. Є також словники для **широкого використання** і **словники-довідники**, адресовані представникам певної професії.

Залежно від призначення

словники діляться на два типи: енциклопедичні й лінгвістичні. Енциклопедичні словники описують світ, пояснюють явища, поняття, дають бібліографічні довідки про знаменитих (інколи й одіозних) людей, відомості про країни й міста, про видатні події тощо. З-поміж енциклопедичних словників виділяють загальні, що розраховані на подання найширшої інформації, і спеціальні (галузеві) енциклопедії (медична, сільськогосподарська, педагогіка кібернетики тощо).

Прикладами загальних енциклопедій є найбільша за обсягом сімнадцятитомна Українська Радянська Енциклопедія (УРЕ), видана протягом 1959-1965 рр. Друге дванадцятитомне видання згаданої енциклопедії вийшло українською і російською мовами у 1974-1985 рр. Таким є Український Радянський Енциклопедичний словник у трьох томах, що виходив двома виданнями - у 1966-1968 рр. та 1985-1987 рр.

Важливу роль виконують галузеві (спеціальні) енциклопедичні словники, що систематизують знання певної галузі науки, техніки, наприклад: "Енциклопедія кібернетики" в 2-х томах, видана Головною редакцією УРЕ 1973 р.; "Українська мова". Енциклопедія (2000, 2004) - перше видання, в якому на основі досягнення сучасного мовознавства в досить повній, систематизованій і водночас стислій та доступній формі подано відомості про українську мову та українське мовознавство.

У лінгвістичних словниках

по-різному пояснюються слова: з погляду властивого їм лексичного значення, походження, правопису, наголошування тощо.

Лінгвістичні словники можуть бути одномовними, двомовними, багатомовними.

Двомовні чи багатомовні - це перекладні словники. У них подано переклад слів з однієї мови на іншу. Найповнішими двомовними (їх переважна більшість) належать: "Русско-український словарь" у 3-ох томах (1968), в якому перекладено українською мовою близько 120 тисяч російських слів; "Українсько-російський словник" у 6-й томах: "Українсько-російський словник" (Уклад.: Г. П. Іжакевич та інші, 1999); "Російсько-український словник мовлення ділового мовлення" С.В. Шевчук (3-є вид. - 2010);

Одномовні словники

- ◆ Основним типом лінгвістичних словників є одномовні, в яких у певному аспекті розкриваються особливості слів. Вони поділяються на окремі різновиди словників: тлумачні, орфоепічні, орфографічні, етимологічні, історичні, словники іншомовних слів, термінологічні, фразеологічні, частотні, інверсійні, словники мови окремих письменників, словники конкретних лексичних груп (антонімів, синонімів, паронімів, омонімів, перифраз), словотвірні, морфемні тощо.

Етимологічні словники

- ◆ тлумачать походження слів, їхні найдавніші корені, зміни в їх будові, а також розвиток значень слів. Саме таким в українській мові має бути семитомний "Етимологічний словник української мови", п'ять томів якого уже вийшли (Т. 1-1983; Т. 2-1985; Т. 3-1989; Т. 4-2003, Т. 5-2006.).

Орфографічні словники

- ◆ подають нормативне написання слів і їх граматичних форм відповідно до чинного правопису. Найновішим в українській лексикографії є "Орфографічний словник української мови" С. Головащука, М. Пещак, В. Русанівського, О. Тараненка (близько 120 тисяч слів), створений на основі 4-го видання "Українського правопису" (К., 1993). Цей словник відображає сучасний стан розвитку всіх сфер літературної мови, фіксуючи й найновіші запозичення.

Словники іншомовних слів.

- ◆ охоплюють запозичену лексику, вказують на джерело запозичення слова, наводять іншомовну форму в оригіналі і тлумачення слова рідною мовою. Українською мовою видані такі словники іншомовних слів: "Словник чужомовних слів" А. Орла (Нью-Йорк, 1963), "Словник іншомовних слів" за редакцією О.С. Мельничука (К., 1975), "Словник іншомовних слів" М.П. Коломійця і Л.В. Молодової (К., 1998).

Словники мови письменників.

зареєстровано всі слова, які використав письменник у своїх творах, наводяться значення, в яких ці слова вжиті, фіксуються всі форми кожного слова, скільки разів яка форма вжита і де. Такі словники називають конкордансами (від лат. concordare "той, що узгоджується"). Уже створені словники мови Еврипіда, Платона, Цицерона, Шекспіра, Шеллі, Пушкіна, Міцкевича. В Україні вийшов "Словник мови Шевченка" в 2-х томах (К., 1964) і "Словник мови творів Г. Квітки-Основ'яненка" у 3-х томах (Харків, 1978- 1979).

Словники правильності мовлення.

- ◆ містять найскладніші в уживанні слова. В них пояснюється написання й вимова слів, словотворення, даються граматична і стилістична характеристики слів, наводяться приклади можливої сполучуваності слів і керування. Як приклади цього типу словників можна назвати "Словник труднощів української мови" за редакцією СЯ. Єрмоленко (К., 1989),